





FCR YAYIN LTD.

Genel Yayın No | General Publication Number: 1959

FCR Sertifika no | Certificate Number: 46550

ISNI: 0000 0004 4657 1968

ROR ID: ror.org/00zznvq98

Alt Marka | Imprint: Fecr

Yayın No | Publication Number: 1139

Kitap Adı : Tefsirde Usûl Arayışları

Alt Başlık : Erken ve Klasik Dönemin Karakteristik Metinleri Bağlamında

Book Title : Methodological Quest in Qur'anic Exegesis

Subtitle : A Study of the Characteristic Texts of the Early and Classical Periods

ISBN : 978-625-8724-95-0

DOI : doi.org/10.70458/fcr.9786258724950

Yazar | Author: Fatma Yalnız | orcid.org/0000-0003-3152-7094

Kurum | Institution: İstanbul Medeniyet Üniversitesi

ROR ID: ror.org/05j1qpr59

Yayın Türü: Kitap | Publication Type: Book - Monograph

Yayın Dili: Türkçe | Language: Turkish

Ebat | Dimensions: 16 x 24 cm

Baskı Sayısı | Edition: 2

Sayfa Sayısı | Pages: 409 (xiv+395)

Yayın Tarihi | Publication Date: Temmuz | July 2026

Yayın Yeri | Place of Publication: Ankara, Türkiye

Mizanpaj ve Kapak | Layout and Cover Design: FCR

Baskı ve Cilt | Printing and Binding: NY MATBAACILIK (Sertifika no: 50732)

Konu Kategorisi | Subject Categories

BIC: HRHS - Kur'an (Koran) | The Koran

BISAC: REL041000 - Din / İslam / Kur'an ve Kutsal Metinler | Religion / Islam / Koran & Sacred Writings

THEMA: QRPf1 - Kur'an (Kur'ân) | The Koran (Qur'an)

LC Classification: BP130.4 - Kur'an'ın yorumu ve tefsir metodolojisi | Qur'an Interpretation and Hermeneutics

DEWEY: 297.122601 - Kur'an tefsiri ve yorum yöntemleri | Qur'an interpretation, exegesis and methodology

WoS Category: Din Bilimleri | Religion

WoS Citation Topics Meso: 6.256 - Din | Religion

WoS Citation Topics Micro: 6.256.2325 - Din Araştırmaları | Religious Studies

Scopus Subject Areas: 1212 - Din Araştırmaları | Religious Studies

Atıf Bilgisi | Cite as: Yalnız, Fatma. *Tefsirde Usûl Arayışları: Erken ve Klasik Dönemin Karakteristik Metinleri Bağlamında*. FCR Yayın Ltd.-Fecr, 2026.

© Tüm hakları saklıdır | All rights reserved: FCR YAYIN LTD.



Hacı Bayram Mah. Boyacılar Sk. No: 14/1 06050

Altındağ-Ankara/TÜRKİYE • Tel: +90 (312) 310 08 60

www.fcr.com.tr • fcr@fcr.com.tr

Tefsirde Usûl Arayışları

-Erken ve Klasik Dönemin Karakteristik Metinleri Bağlamında-

Fatma YALNIZ

Ankara 2026

Yazar Hakkında | About the Author

Fatma Yalnız

1989 yılında Adana'da doğdu. 2011 yılında Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesinden mezun oldu. Aynı yıl Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Tefsir Anabilim Dalında yüksek lisans eğitimine başladı. 2012 yılında Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Tefsir Anabilim Dalına Öğretim Üyesi Yetiştirme Programı (ÖYP) kapsamında araştırma görevlisi olarak atandı. 2014 yılında Hitit Üniversitesinde hazırladığı *Tefsir Usulünde Süreklilik ve Etkileşim: Bulkîni, Kâfiyeci ve Süyûti Örneği* başlıklı teziyle yüksek lisansını tamamladı. Aynı üniversitede hazırladığı *Tefsirde Usûl Arayışları: Erken ve Klasik Dönemin Karakteristik Metinleri Bağlamında* başlıklı doktora teziyle 2021 yılında doktora derecesini aldı. 2012-2023 yılları arasında Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Tefsir Anabilim Dalında araştırma görevlisi, 2023-2025 yılları arasında doktor öğretim üyesi olarak görev yaptı. 2025 yılından itibaren İstanbul Medeniyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde doktor öğretim üyesi olarak görev yapmaya başladı. Şubat 2026'da Üniversitelerarası Kurul (ÜAK) tarafından doçentlik unvanını almaya hak kazandı. Hâlen İstanbul Medeniyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde öğretim üyesi olarak görevini sürdürmektedir. Evli ve iki çocuk annesidir.

She was born in Adana in 1989. She graduated from Uludağ University, Faculty of Theology in 2011. In the same year, she commenced her master's degree studies in the Department of Tafsir (Quranic Exegesis) at Marmara University, Faculty of Theology. In 2012, she was appointed as a research assistant to the Department of Tafsir at Hitit University, Faculty of Theology, within the scope of the Faculty Member Training Program (ÖYP). She completed her master's degree at Hitit University in 2014 with her thesis titled "*Continuity and Interaction in Tafsir Methodology: The Cases of Al-Bulqini, Al-Kafiyaji, and Al-Suyuti.*" She received her PhD degree from the same university in 2021 with her doctoral dissertation titled "*Searches for Methodology in Tafsir: In the Context of the Characteristic Texts of the Early and Classical Periods.*" Between 2012 and 2023, she served as a research assistant, and from 2023 to 2025, as an assistant professor (Dr. Öğr. Üyesi) in the Department of Tafsir at Hitit University, Faculty of Theology. Since 2025, she has been working as an assistant professor at Istanbul Medeniyet University, Faculty of Theology. In February 2026, she was awarded the title of Associate Professor by the Interuniversity Council (ÜAK). She currently continues her duties as a faculty member at Istanbul Medeniyet University, Faculty of Theology. She is married and has two children.

Kitap Hakkında

Tefsirde Usûl Arayışları

-Erken ve Klasik Dönemin Karakteristik Metinleri Bağlamında-

Çağdaş tefsir literatüründe erken ve klasik dönemlerde tefsir ilminin diğer disiplinlerden bağımsız, kendine özgü bir metodoloji geliştiremediği yönündeki yaklaşım oldukça baskındır. Ancak tefsirin usûl tarihini yalnızca ulûmü'l-Kur'ân tarzındaki eserler üzerinden okumak, konuyu dar bir çerçeveye hapsetmektedir. Çünkü bu kaynaklar, müfessirin donanımına dair bölümler hariç, büyük oranda bilgileri ve rivayetleri derleyen ansiklopedik metinler niteliğindedir. Oysa ilk dönemlerden itibaren tefsir mukaddimleri ve bu alanda yazılan müstakil yöntem eserleri incelendiğinde tefsire has bir usûl arayışının izleri açıkça görülebilmektedir. Her ne kadar bazı âlimler fıkıh ve kelâm gibi disiplinlerin formasyonundan etkilenmiş olsalar da bu metodolojiyi tefsirin kendi doğasına özgü kılmaya çalışan arayışlar da mevcuttur.

Bu çalışma bahsi geçen usûlî çabalardan yola çıkarak tefsirde yöntem arayışının tarihi, siyasî ve itikâdî sâiklerini karakteristik metinler üzerinden tahlil etmeyi amaçlamaktadır. Belirlenen bu amaç doğrultusunda birinci bölümde; usûl arayışındaki âlimlerin, muhalif gördükleri fırkaların Kur'ân yorumlarında düştükleri yöntemsel ve olgusal hataların mahiyetini ve keyfiyetini tahlil etmeleri üzerinde durulmaktadır. İkinci bölümde söz konusu yanlış uygulamalara karşılık, çalışmada merkeze alınan usûl arayışındaki müelliflerin doğru bir Kur'ân yorumu için inşa ettikleri teorik mekanizmalar ile kapalılıkları gidermede önerdikleri somut pratik kaideler irdelenmektedir. Son bölümde ise ortaya konulan bu usûl önerilerinin fıkıh, kelâm ve tasavvuf gibi disiplinlerle olan ilişkisi analiz edilerek, bunların ne ölçüde eklektik kaldığı veya ne ölçüde bağımsızlaşıp tefsire özgü bir kimlik kazanabildiği tahlil edilmektedir. Neticede, erken dönemden itibaren tefsirde usûl arayışlarının geliştiği tespit edilmiştir. Bu çabaların bir kısmının, geliştirilen metodolojiyi tefsire özgü kılma konusunda belirli bir başarı ve mesafe yakaladığı açıkça görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Tefsir; Tefsir Usûlü; Tefsirde Usûl Arayışları; Metodoloji; Te'vîl; Ulûmü'l-Kur'ân

About the Book

Methodological Quest in Qur'ānic Exegesis

-A Study of the Characteristic Texts of the Early and Classical Periods-

In contemporary Tafsīr literature, the prevailing view suggests that during the early and classical periods, the science of Tafsīr failed to develop an independent and distinctive methodology separate from other disciplines. However, restricting the history of Tafsīr methodology exclusively to compilation works of the *Ulūm al-Qur'ān* genre confines the subject to an overly narrow framework. This is because these sources—with the exception of sections outlining the necessary qualifications of a mufasssīr—are largely encyclopedic texts that compile information and traditions (*riwāyāt*). Conversely, an examination of early Tafsīr introductions (*muqaddimāt*) and independent methodological treatises written in this field clearly reveals the traces of a unique quest for methodology in Tafsīr. Although some scholars were influenced by the training and frameworks of disciplines such as Fiqh and Kalām, there are also highly original approaches that strived to adapt this methodology to the inherent nature of Tafsīr.

Grounded in these methodological efforts, this study aims to analyze the historical, political, and theological (*i'tiqādī*) motivations behind the search for methodology in Tafsīr through an examination of characteristic texts. In line with this objective, the first chapter focuses on how the scholars engaged in this methodological quest analyzed the nature and characteristics of the methodological and factual errors committed by the factions they deemed adversarial in their Qur'ānic interpretations. The second chapter investigates the theoretical mechanisms constructed and the concrete, practical rules proposed to resolve ambiguities by the analyzed authors in response to the aforementioned erroneous practices, with the aim of ensuring an accurate interpretation of the Qur'ān. Finally, the last chapter analyzes the relationship between these proposed methodological frameworks and disciplines such as Fiqh, Kalām, and Sufism (*Taṣawwuf*), evaluating the extent to which they remained eclectic or succeeded in achieving independence to forge an identity specific to Tafsīr. Consequently, it has been established that dynamic quests for methodology in Tafsīr emerged from the early period onward. It is clearly observed that a certain portion of these efforts achieved a distinct success and made significant strides in rendering the developed methodology unique to Tafsīr.

Keywords: Tafsīr; Tafsīr Methodology; Search for Methodology in Tafsīr; Methodology; Ta'wīl; Ulum al-Qur'ān

*Bu kitap, hazırlık sürecinin her aşamasında
desteğini esirgemeyen değerli eşim Dr. Abdullah Yalnız'a;
ayrıca çalışma sürecinde varlıklarıyla bana güç veren oğullarım
Emir Hamza ve Mustafa Ensar'a ithaf edilmiştir.*

ÖN SÖZ

Modern dönemde ortaya çıkan literatüre bakıldığında, erken ve klasik dönemde tefsirin diğer ilimlerden bağımsız ve müstakil bir usûl arayışının bulunmadığı kanaatinin hâkim olduğu görülmektedir. Ne var ki, erken ve klasik dönemde tefsirin kendine özgü bir usûl arayışının bulunup bulunmadığı sorgulamasının yalnızca Kur’ân ilimlerini konu edinen ve derleyen bazı klasik eserler üzerinden yapılması, meselenin sınırlı bir perspektiften analizini ifade etmektedir. Zira bu literatür, edebü’l-müfessir bahislerini hariç tutarsak, bize büyük oranda Kur’ân ve tefsir ilimlerine dair bilgi ve rivayet malzemesi sunmakla yetinmekte olup müstakil ilimleri usûl arayışı perspektifinden irdelememektedir. Oysa erken dönemden itibaren tefsir literatürüne bu zaviyeden bakıldığında gerek tefsir mukaddimelerinde gerekse müstakil eserlerde tefsir ilmine özgü usûl arayışının izlerine rastlanmaktadır. Bu çaba ekseriyetle kendi dönemlerinde hatalı gördükleri Kur’ân’ı yorumlamaya yönelik yöntemleri yanlışlama ve doğrusunu gösterme gayesiyle doğmuştur. Bazı usûl arayışları ise yanlış tespitten çok “Kur’ân’ı yorumlama yönteminde neden uzlaşmıyoruz” sorusu üzerine durarak doğruyu bulmaya odaklanmıştır. İlgili çalışmaların bir kısmında fıkıh, kelim gibi bazı formasyonlar eşliğinde usûl arayışına girildiği görülmekle birlikte bu arayışı tefsire özgü kılmaya çalışanların da bulunduğu fark edilmektedir. Bu çalışma bahsi geçen tespitlerden hareketle tefsirde usûl arayışının ortaya çıkışını hazırlayan tarihi etkenleri, süreç içerisinde gerçekleşen değişim-dönüşümleri ve usûl arayışlarının tefsire özgülük bağlamında kat ettiği mesafeyi karakteristik metinler özelinde tespit etmeyi amaçlamaktadır. Ayrıca çalışma tefsire usûl kazandırma çabalarının mahiyetini çözümlemeye çalışmakta, oluşturulmaya çalışılan yöntemlerin fıkıh, kelim, tasavvuf gibi disiplinlerle eklemlenmiş olup olmadığını veya bu gibi disiplinlerden ayrışıp tefsire özgü müstakil usûl üretme çabasında bulunup bulunmadığını ortaya koymayı hedeflemektedir.

Üç bölümden oluşan çalışmanın ilk bölümü, usûl arayışındaki eserlerin hangi siyasî ve tarihî arka planda ortaya çıktığını temellendirmekle başlamaktadır. Ardından usûl arayışında bulunan alimlerin yanlış buldukları Kur’ânı yorumlama biçimlerini tasnif ederek onların yöntem üretme çabalarını gözler önüne sermektedir. İlk bölümün son kısmında merkeze alınan alimlerin muhalif gördüğü grupların yanlış yorumlama yolu üretmesinin arkasındaki ideolojik arka planı ölçme gayretinde olup olmadıkları tetkik edilmektedir.

İkinci bölümde, usûl arayışındaki alimlerin yanlış gördükleri Kur’ân’ı yorumlama biçimlerine karşılık doğru yorumlama yolunun nasıl olduğunu göstermeleri ele alınmaktadır. Burada, usûl arayışındaki alimlerin ayetlerin nasıl

yorumlanacağına dair ortaya koydukları teorik ve pratik yollar irdelenmektedir. Usûl arayışındaki alimlerin yer yer parçalı yer yer sistematik halde usûl arayışında bulundukları gözler önüne serilmektedir.

Son bölümde ise merkeze alınan alimlerin ortaya koydukları usûl arayışlarının fıkıh, kelam, tasavvuf gibi ilimlere eklemelenmiş mi yoksa tefsire özgü mü oldukları analiz edilmektedir. Bu şekilde erken ve klasik dönem alimlerinin usûl arayışlarında hangi noktalarda tefsire özgü hareket ettikleri irdelenmektedir. Bu şekilde tefsirin diğer ilimlerden yöntem bakımından da ayrışıp ayrışmadığı gözler önüne serilmeye çalışılmaktadır. Neticede erken dönemden itibaren tefsire özgü usûl arayışlarının ortaya çıktığı tespit edilmektedir. Bu arayışların belirli seviyelerde mesafe kaydettiği net bir biçimde gözlenmektedir. Dolayısıyla bu kitap çalışması, modern dönemdeki hâkim kanaatin aksine, mütekâmil seviyede olmasa da tefsire özgü usûl arayışlarının erken dönemden itibaren başladığını ortaya koymaktadır.

Elinizdeki bu eser, 2021 yılında hazırladığımız tez çalışmasının yeniden düzenlenmiş, güncellenmiş ve kitap formatına dönüştürülmüş biçimidir. İkinci baskı olarak yayınlanacak bu eserin ilk baskısı 2022 yılında yine Fecr yayınlarından basılmıştır. Çalışmamızın her aşamasında çok kıymetli katkılar sunan doktora tez danışmanım Prof. Dr. Selim Türcan'a şükranlarımı sunarım. Ayrıca müzakereleriyle destek veren Prof. Dr. Hikmet Akdemir'e, Prof. Dr. Süleyman Gezer'e, Prof. Dr. Mesut Okumuş'a ve Prof. Dr. Mehmet Ünal'a teşekkürlerimi arz ederim. Diğer taraftan çalışmamda fikir ve görüşleriyle destek veren meslektaşlarım Doç. Dr. Ömer Dinç'e ve Doç. Dr. Ersin Kabakçı'ya şükranlarımı sunarım.

Fatma YALNIZ
İstanbul 2026

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ	ix
KISALTMALAR	xiii
GİRİŞ	
Çalışmanın Konusu ve Problemi	1
Çalışmanın Amacı ve Kapsamı	3
Kavramsal Çerçeve	6
Çalışmanın Kaynakları	9
BİRİNCİ BÖLÜM	
USÛL ARAYIŞININ TARİHİ ETKENLERİ	13
1.1. İtikadî ve Siyasî Etkenler	13
1.1.1. Mezhepler Üstü Bir Tavır: Dilin Bir Hakem Olarak Kullanılması	14
1.1.2. Ehl-i Hadis ve Ehl-i Sünnete Yönelik Tepkiler	27
1.1.3. Mu'tezileye Yönelik Tepkiler	43
1.1.4. Rafizîyye, Bâtıniyye ve Karamita Ekollerine Yönelik Tepkiler	58
1.1.5. Sûfilere Yönelik Tepkiler	66
1.1.6. Filozof ve Tabiatçılara Yönelik Tepkiler	78
1.2. Karşılıklı Te'vîl İstismarı Suçlamalarında Gündeme Gelen Tespitler	85
1.2.1. Mecâzin Te'viline Yönelik Hataların Tespiti	86
1.2.2. Kavramların Semantik Alanının/Mantûkun İhlal Edildiği Düşüncesinin Gelişmesi	94
1.2.3. Lafzın Vaz' Olunduğu Mânadan Koparılması	97
1.2.4. Metin Bütünlüğünün İhmal Edildiğine İlişkin Düşüncelerin Gelişmesi	106
1.2.5. Mantık Kaidelerini Görmezden Gelme	115
1.3. Temel İdeolojik Tutumların İhtilafına Dair Yapılan Tespitler	127
1.3.1. Akıl-Nakil Dengesi Bakımından Tutumların Farklılaşmasına Dair Tespitler	128
1.3.1. Rivâyetleri Görmezden Gelmeye Dair Tespitler	140
1.3.3. Rivâyetlerin Kullanılmasında Suistimale Dair Tespitler	142
1.3.4. Hem Akıllı Hem Nakli Görmezden Gelmeye Dair Tespitler	147
İKİNCİ BÖLÜM	
USÛL ARAYIŞINI ORTAYA KOYAN SOMUT ÖLÇÜTLER	149
2.1. Teorik Ölçütler Belirlemeye Dönük Gayretler	149
2.1.1. Anlamanın Tahliline Dair Gayretler	149
2.1.1.1. Anlamanın İmkânı ve Doğru Yorum Arayışı	149
2.1.1.2. Doğru Anlamanın Tekliği ve Meşru Anlamlar Üretme Gayreti	158
2.1.2. Çözümleme Yolunda Tutarlı ve Sistematik Bir Yapı İnşa Etme Gayreti (Usûl Prosedürünün Alt Yapısı)	164

2.1.2.1. Rastgeleciliği Ortadan Kaldırmak İçin Kavramsal Bir Yapı İcat Etme Gayreti (Kavramların Sınırlandırılması)	164
2.1.2.2. Hiyerarşik Biçimde Kaynak Delil Tanımı Yapma ve Savunma Gayreti	176
2.1.2.3. İstisnaları Tarif ve Gerekçelendirme	188
2.2. Pratik Ölçütler Belirlemeye Dönük Gayretler	190
2.2.1. Delillerde Hiyerarşik Düzen Oluşturma Gayreti	191
2.2.1.1. Naklin Tefsirdeki Rolü Üzerine Belirlemeler	191
2.2.1.2. Aklın Tefsirdeki Rolü Üzerine Belirlemeler	207
2.2.1.2.1. Arap Diliyle İlişkili Kurallar Konulma Gayreti	215
2.2.1.2.2. Belâgatle İlişkili Kurallar Konulma Gayreti	225
2.2.2. Mânası Kapalı Âyetlerde Sınırı Aşmama Arayışları	244
2.2.2.1. Müşkil Âyetlerde İzlenecek Yönteme Dair	244
2.2.2.2. Müşterek Lafızlarda İzlenecek Yönteme Dair	249
2.2.2.3. Müteşâbih Âyetlerde İzlenecek Yönteme Dair	254
2.2.2.4. Münâsebâtü'l-Kur'ân- Kur'ân'ı Tanımlama Gayreti	266
2.2.3. Müellifin İtikadî ve Fikhî Yöneliminin Usûlü Pratize Etmedeki Rolü	272
2.2.4. Usûl Arayışında Müfessirin Donanımına İlişkin Belirlemeler	277
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	
TEFSİRDE USÛL ARAYIŞLARININ SOMUT NETİCELERİ	285
3.1. Usûl Arayışlarının Özgünlüğü Meselesi	285
3.1.1. Kavramsal Çerçevenin Ne Kadar Sistematik Bir Yapı Önerip Önermediği	286
3.1.2. Usûl Arayışlarının Kelâmdan ve Fıkıh Usûlünden Ne Ölçüde Bağımsızlaştığı	311
3.2. Usûl Arayışında Ortaklaşa Birikim Oluşturmalarını Engelleyen Sebepler	335
SONUÇ	347
KAYNAKÇA	363
DİZİN	387

KISALTMALAR

A.Ü.	: Ankara Üniversitesi
b.	: Bin, ibn
bk.	: Bakınız.
Çev.	: Çeviren, Tercüme eden
DİA	: Diyanet İslâm Ansiklopedisi
Hız.	: Hazreti
M.Ü.	: Marmara Üniversitesi
s.a.v.	: Sallallahu Aleyhi ve Sellem
ö.	: Ölüm tarihi
SBE	: Sosyal Bilimler Enstitüsü
TDK	: Türk Dil Kurumu
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
Thk.	: Tahkik eden
Ts.	: Tarihsiz
vb.	: ve benzerleri

